

ADAPTABLES: EEN OEFENING IN HET DENKEN OVER ARCHITECTUUR EN GEBRUIK.

Jacob Voorthuis

Jamaica is een arm land. Er zijn mannen met slechts één stuk gereedschap, een zaag of een hamer bijvoorbeeld, en daar lopen ze mee rond in de hoop dat ze een verzoek krijgen toegeroepen vanaf een schaduwrijke veranda langs de straat of vanuit een kier tussen de eindeloze wanden van roestig golfplaat, om met dat gereedschap iets zinvols te komen doen. Hun roepnaam afgeleid van hetgeen ze zichtbaar meedragen: " Ey 'ammerman, com 'ere nuh?" of "Eeh! Sawman! Com an 'elp me..." Aangekomen op de veranda is het natuurlijk mogelijk dat ze worden ingezet voor werk waar geen hamer of zaag bij komt kijken. Maar daar gaat het niet om. Het gereedschap vervult belangrijke functies: het is enerzijds een instrument dat gebruikt kan worden door een man die er aan vast zit, en het is een nomadisch uithangbord.¹

Het gebruik

In het onderhavige essay wil ik nadenken over de wonderbaarlijke metamorfose die onze relatie met de omgeving ondergaat als de omgeving zich aan ons gaat aanpassen in plaats van andersom. Dit essay ligt in het verlengde van mijn huidige onderzoek naar de ontologie van het gebruik. Kort gezegd is de ontologie een discipline die het bestaan van iets ter discussie stelt door het te beschrijven als onderdeel van de wereld. De bedoeling is te komen tot een beschrijving van de plaats dat het gebruik inneemt in de arena van ons handelen en denken en om deze beschrijving vervolgens te mobiliseren ten aanzien van een esthetiek en *bruikbare* ontwerp houding.

Om dat te concretiseren maken we een uitstapje naar de esthetiek van het "functionalisme" waar immers het gebruik centraal zou staan. Scherven van dat denken komen we nu nog steeds vaak tegen op de werkvloer en in de ateliers. Het interessante aan het functionalisme, de dogma van het functiegerichte ontwerpen waarbij het programma het primaat opeist, is dat het in zekere zin faalde.² Het is een gelukzalig falen dat zulke

¹ <http://www.voorthuis.net/Caribbean2/Name.htm>

² Over de problematiek van het functionalisme is al erg veel geschreven en dat wil ik hier niet nog eens doen. Zie bijvoorbeeld: Horatio Greenough, *Form and Function: Remarks on art, Design and Architecture*, (1947) oorspronkelijk 1852; Frederick Kiesler, *Pseudo-Functionalism in Modern Architecture*, *Partisan Review* (July, 1949):32 Edward de Zurko, *Origins of the Functionalist Theory*, (1957); Reyner Banham, *Theory and Design in the First Machine Age* (1960); Theodor Adorno, "Functionalismus heute," (1965) vertaald als "Functionalism today" te vinden o.a. in Neil Leach ed., *Rethinking Architecture* (1997); Peter Collins, *Changing Ideals in Modern Architecture 1750 - 1950* (1965); Peter Eisenman, "Post-Functionalism" in *Oppositions* (1976) nr. 6; Brent

schitterende architectuur heeft voortgebracht. Dat falen moeten we dan ook zien in een uiterst eng en naargeestig licht. Het functionalisme, voor zover men een dergelijke esthetiek bewust aanhield, was namelijk geheel niet gehoorzaam aan haar eigen spelregels en kon dat ook niet zijn. Wellicht wisten de architecten zelf wel dat hun uiterst aanstekelijke ontwerpslogan "form follows function", uitgesproken door Louis Sullivan, een bijzondere plaats nam in hun eigen ontwerpdenken.³ Ze waren veel eerder bezig de enorme energie van een nieuwe vormtaal, een nieuwe houding ten aanzien van materiaal, ornament en de schoonheid van het menselijke lichaam alsmede een nieuwe sociale context op een Dionysische manier te verkennen. Ze lieten daarbij een aantal traditioneel belangrijke functies van de architectuur bewust buiten beschouwing als niet ter zake doende. In dat licht had de beroemde slogan eigenlijk als volgt moeten klinken: "*form follows only those functions that I find important right now and only in the way that I want them to*" op die manier wordt een misplaatste pseudo-objectiviteit weer teruggeworpen naar de verantwoordelijkheid van het handelend subject, maar ja, het klinkt niet... Ook wisten ze vast en zeker dat vorm niet *volgzaam* is. De functionalisten gingen hartelijk voorbij aan het feit dat een zin als *form follows function* een veel te eenvoudige voorstelling is van de causaliteit die het impliceert. Vorm *volgt* functie in het geheel niet, en andersom ook niet. Sterker nog het gehele causale denken dat ten grondslag ligt aan een dergelijke ontwerppolitiek is uiterst aanvechtbaar.⁴ Dus de slogan was niet zo zeer een beschrijving van een bestaande relatie als wel een streng gebod ten behoeve van het onmogelijke, passend uitgesproken in de gebiedende wijs en betrof slechts een klein aantal van alle mogelijke functies die de architectuur zou kunnen uitoefenen, functies die men met name op dat moment maatschappelijk relevant vond. De functionalisten bedreven politiek via de esthetiek. En dat gebeurt vaak. (Ik zou willen zeggen, *altijd*, maar dat kan ik natuurlijk nooit bewijzen)

Vorm en functie zijn niet te scheiden. Daar is de literatuur al veel langer achter. De vorm *is* de functie; *the medium the message*.⁵ Denk daarbij, bijvoorbeeld, aan

Brolin, *The Failure of Modern Architecture*, 1976; Peter Blake, *Form Follows Fiasco; Why Modern Architecture hasn't worked*, (1977) Stan Anderson, "The Fiction of Function" in *Assemblage* (1987) nr. 2 pp. 18-31; Hilde Heynen, *Architecture and Modernity, A Critique*, (1999) "Het Functionalisme en zijn Schaduw", in Hilde Heynen et.al., *Dat is Architectuur*, (2001) pp. 699 ff.

³ Louis Sullivan, "The Tall Building Artitically Considered" (1896) te vinden in Robert Twombly ed., *Louis Sullivan, The Publica Papers*, (1988)

⁴ Dat werd, zei het indirect, al haarfijn aangetoond in de 18^e eeuw door de Schotse filosoof David Hume in zijn *Treatise of Human Nature* (1739)

⁵ Marshall McLuhan, *Understanding Media, the extensions of man*, 1964 hoofdstuk 1.

een stok of aan een eiwit in het lichaam.⁶ Zonder juist die vorm is er geen functie. Bovendien moedigen vormen functies aan die in het geheel niet "bedoeld" waren noch door het ding zelf, noch door de gebruiker. Vorm en functie zijn manieren van kijken en koloniseren van een ding, het geestelijk en fysiek *in bezit nemen* van een ding. Het ding heeft vanuit ieder praktisch oogpunt vele eigenschappen maar die zijn schaalgebonden en worden het object opgelegd door het gebruikende subject vanuit de schaal waarmee ze opereren. Ze moeten vanuit het perspectief van een mogelijk gebruik op basis van een bepaalde schaal als intentionele vorm beschreven worden, ook al is de intentie per toeval *ontdekt*. De stok heeft zijn eigen ondoorgrondelijke bestaansrecht en we weten uiteraard niet hoe het zichzelf zou beschrijven, maar wij beschrijven het als lang en hard, omdat dat de eigenschappen zijn die wij graag gebruiken bij het slaan of bij het bouwen. Als wij er gebruik van maken dan staat dat gebruik op een bijzondere manier los van die stok, wij *objectiveren* de stok tot haar eenduidige functie, maken de stok tot een object, en kennen haar niet de mogelijkheid toe om als subject te fungeren: "want dat zou toch belachelijk zijn: een stok leeft immers niet". Als we praten over de functie van een ding, dan praten we over wat we er mee doen; hebben we het over de vorm, dan praten we over de mogelijkheid of geschiktheid om er iets mee te doen, maar we laten het *ding an sich* geheel buiten beschouwing, we nemen alleen haar relatie tot ons, d.w.z. haar gerichtheid tot ons, mee in ons denken. Dat geldt overigens ook voor de stok in de passage die u net gelezen heeft. Die stok die heb ik net weer *gebruikt*, zonder dat hij als specifieke stok bestaat! Deze beredenering kan ook worden toegepast op de vorm van een kunstwerk. Zodra we iets beschrijven, dan legt die beschrijving de voorwaarden voor ons gebruik, niets meer en niets minder: dan geven we het vorm vanuit dat gebruik; dan herscheppen wij het ding in ons evenbeeld, als prothese van ons lichaam, of in ieder geval in dialoog met ons lichaam. En dat herscheppen is eigenlijk het fundament voor verder gebruik, al is het alleen als (abstracte) machine.⁷ Het gebruik begint bij de verwondering, bij ieder denken, ieder spreken en ieder handelen en eindigt met moord en doodslag.⁸

⁶ De gekke koeien ziekte wordt veroorzaakt door een eiwit dat zich niet goed vouwt, waardoor het niet aankomt op de plaats van bestemming, niet past dus. Vervolgens wordt er een oproep gedaan om meer eiwitten te maken van het soort dat nodig is, maar die dus weer niet goed vouwt. Het slecht gevormde eiwit hoopt zodoende op in het brein dat op den duur niet meer goed kan functioneren.

⁷ Deleuze & Guattari, *Anti-oedipus, capitalism and schizophrenia* (1983)

⁸ Die relatie tussen gebruik en het lichaam is eigenlijk het domein van de esthetica. Dat klinkt misschien verassend. De esthetiek is de discipline die het overneemt van de ontologie, een discipline die zich bezig houdt met het bepalen en beschrijven van kwaliteiten die niet alleen op een bepaalde manier bestaan maar ook begerenswaardig of juist afkeurenswaardig kunnen zijn. Dat wil zeggen kwaliteiten die een relatie aangaan

Wellicht is het dan nodig om opnieuw te kijken naar de manier waarop het gebruik is te plaatsen in het heen en weer wassende proces dat ontwerpen heet. Dat is niet moeilijk. Gebruik ligt aan de basis van al ons doen en denken. Door gebruik passen wij ons lichaam terug in onze omgeving. Het is simpelweg aan ons om zelf verantwoordelijkheid nemen voor de prioritering en de selectie van functies die we belangrijk vinden en weten dat met elke prioritering, elke selectie we in feite politiek bezig zijn, en daarbij bepaalde zaken uitsluiten. Als de functionalisten dus niet hadden gehandeld vanuit een bedriegende pseudo-objectiviteit, waarmee ze hun verantwoordelijkheid dachten af te schepen op *het natuurlijke* of het *organische* maar uit een bewuste, tijd, plaats en situatie gebonden politieke houding, dan was het, filosofisch gezien in ieder geval, geen falen, maar een eerlijke existentiële keuze.

Maar dit antwoord roept eigenlijk alleen meer vragen op: Wat is een *goede* prioritering? Hoe komt men tot een *goede* prioritering? En wat doet men met het achtergestelde, het minder belangrijke?

Adaptable man

Natuurlijk is de zaagman of de hamerman uit Jamaica veel meer dan alleen een machine dat een trucje kan uitvoeren. En dat feit is belangrijk, zelfs cruciaal. Hij is ook *man*, met alles dat dit impliceert. Sterker nog hij is een man in een netwerk van sociale en natuurlijke relaties. Hij is een *man-in-de-wereld*. Om hem te reduceren tot zijn hamer maakt van hem een object, en die fout hebben we reeds gemaakt tijdens de slavernij en vóór de emancipatie van de vrouw.⁹ Maar zijn potentieel gebruik staat even voorop en geeft hem zijn naam, terwijl hij daar loopt. 's Avonds is hij wellicht "lover-bwuooy" of nog glorieuzer: "dancehall king". Daarvoor heeft hij zijn hard verdiende centen ingewisseld voor wat bling-bling attributen om zo de juiste indruk te maken. Telkens *wordt* hij waar hij zijn lichaam voor *leent* en dit communiceert hij aan de

tot ons handelen en onze toekomst. Ons handelen is, volgens Georges Bataille (*Sur Nietzsche*, 1945, vooral deel II § XI) *altijd* gericht op de toekomst; zonder toekomst is er niets dat ons als mens onderscheidt; is het spreken zelfs niet meer mogelijk, is de mens geheel zwijgzaam en raakt hij uitgeput in een zorgeloos hedonisme.⁸ Daarbij komt dat zonder een verleden de toekomst niet meer is voor te stellen. De esthetiek houdt zich bezig met de relaties die de mens onderhoudt met zijn wereld. De esthetiek is dan ook een kern begrip in ons handelen, het stelt vragen zoals: "wat is goed voor mij, wat slecht, wat wil ik, wat wil ik niet etc." De ethiek houdt zich dan vervolgens bezig met de vraag hoe een dergelijke kwaliteit te overheersen en in bezit te nemen. Dat impliceert dat veel van ons spreken, ons communiceren zich begeeft op het gebied van de esthetiek. Het afluisteren van conversaties op de trein bevestigt zo'n oordeel ruimschoots waar woorden als "vet" "stoer" "gaaf" "leuk" de gesprekken van forensenden studenten als een lichte lente regen wateren en vers houden.

⁹ De Caribische filosoof Frantz Fanon beargumenteerde in 1956 dat het erge aan slavernij was dat de slaven-eigenaar de slaaf-mens reduceerde tot object met een eenduidig gebruik. Zie Fanon, "Racism and Culture" in Fred Lee Hord et.al., ed. *I Am Because We Are*, (1995)

wereld en aan hemzelf door de bijbehorende attributen. Dat die attributen niet altijd de door hem bedoelde uitwerking hebben, maakt het operationele terrein van het gebruik alleen nog maar interessanter, minder voorspelbaar, maar niet minder fundamenteel. Niet alleen is hij *adaptable* vanuit zijn eigen gezichtspunt, maar ook gezien vanuit het netwerk van de relaties die hij aangaat met zijn omgeving. Het gebruik van zijn lichaam door hem en door anderen, intentioneel of onbedoeld levert hem zijn substantie in de vorm van een richting. Het is belangrijk te benadrukken dat gebruik dus onstabiel is. En beschrijvingen een ding altijd *vernauwen* en *richting* geven. Zijn lichaam, zoals Deleuze & Guattari dat omschrijven, wordt continue geterritorialiseerd.¹⁰ Dat wil zeggen een afgedaan gebruik *detritorialiseert* zijn lichaam en een nieuw aangegaan gebruik *reterritorialiseert* zijn lichaam, of, anders gezegd, maakt zich meester van zijn lichaam. Sommige gebruiken kunnen goed simultaan meester zijn van zijn lichaam, anderen kunnen dat niet. Maar het lichaam blijft daar in ieder geval niet passief bij. Het reageert op dat gebruik. De gestes en het postuur van het lichaam worden anders. Een *hammerman* loopt niet als een *dance-hall king*. En op de langere termijn is het response van het lichaam nog radicaler. Het verandert zichzelf! Het kan dit doen op twee manieren. Door involutie: een geoefendheid in een bepaalde geste of beweging die daardoor steeds vloeiender en vanzelfsprekender wordt.¹¹ En door evolutie: de hand die toch begonnen zal zijn als voet. Wat voor het *object* lichaam geldt, geldt voor elk object dat door ons bewustzijn wordt uitgezonderd. Elk object is veel meer dan de vernauwing die het is ondergaan tijdens zijn gebruik door ons. Neem als voorbeeld de paperclip, maar ook de auto of een boom....

De esthetiek van het genereuze

Nu kunnen we gaan begrijpen wat we met het woord genereus zouden kunnen bedoelen in een ontwerp situatie. Generieus zijn betekent dat men ondanks de heldere prioritering waarvoor men de verantwoordelijkheid expliciet neemt, het geheel niet uit het oog verliest.¹² Generieus zijn betekent

¹⁰ Deleuze & Guattari, *Anti-oedipus, capitalism and schizophrenia* (1983) zie vooral "The Process" en "The Territorial Machine; zie ook *A Thousand Plateaus, capitalism and schizophrenia* (1987) vooral "1837, Of the Refrain".

¹¹ Zoek het maar niet op. Het is het woord dat de verfijning van onze bewegingen aanduidt tijdens onze groei en oefening. Het lopen van een baby en het lopen van diezelfde baby over een catwalk 18 jaar later is een beeldend voorbeeld.

¹² Een bewonderenswaardige definitie van de democratie die wat dit betreft de juiste toon slaat is er één die Bush wellicht eens tot zich zou moeten nemen. In deze definitie is de democratie (Grieks voor macht van het volk) uitdrukkelijk geen *dictatuur van de meerderheid*, want die zou immers altijd leiden tot een antidemocratisch stelsel, maar een regeringsvorm waarin de macht van de meerderheid expliciet wordt gebruikt om de rechten en plichten van minderheden te beschermen en te koesteren. Dat is eigenlijk ook de enige voorwaarde waarbinnen democratie überhaupt mogelijk is.

dat men in het prioriteren van esthetische oftewel begerenswaardige kwaliteiten niet overslaat naar een artificiële afzondering en zuivering van die waarden, door ze een algehele exclusiviteit toe te dichten. Sterker nog, die kwaliteiten kunnen alleen gedijen in een context waarin ze een *prioriteit* zijn, en geen exclusief, afgezonderd en vacuümverpakt bestaan leiden. Dat betekent een ondermijning van het traditionele subject-object dualisme dat de filosofie vaak nog steeds hanteert. Uiteindelijk wordt elk discours tussen een lichaam en zijn omgeving een onderhandeling tussen twee *subjecten*. Iets reduceren tot object is risicovol. Het vernauwd zijn bestaan uitsluitend tot ons gebruik ervan, terwijl elk ding veel meer is. Elk object moet, zonder belachelijk te worden of te vervallen in een naïeve mystiek, als subject worden bejegend.

Adaptable, bijv. nwd.

Het woord *adaptable* speelt hier een bijzondere rol in. Het woord betekent immers niet alleen buigzaam en soepel, maar ook aanpasbaar, verstelbaar, instelbaar, regelbaar. Het woord *adaptable* staat, zeker vanuit een evolutionistisch en involutionistisch oogpunt, voor het succes van de mens in zijn omgeving. Intelligentie is immers een ander woord voor *adaptable*. Intelligente mensen zien een situatie, maken een rake inschatting en ontwikkelen een effectieve houding die succes biedt bij het handelen in die situatie. En als ze dat niet doen dan vinden ze andere dingen nog belangrijker. De houdingen, gestes, bewegingen en communicatie *territorialiseren* het lichaam ten behoeve van het gebruik op dat moment. Zij worden datgene waartoe zij hun lichaam (altijd met brein) gebruiken. Wat nu zo bijzonder is, is dat het altijd gaat over ons vermogen *ons* aan te passen aan de omgeving. De omgeving lijkt daarbij het vaste gegeven. Daar gaan we naar toe en daar verblijven we. Met de huidige technische mogelijkheden komt daar nu juist verandering in.

Adaptable, zelfst. nwd.

Daarvoor begeven we ons nu van het woord *adaptable* als bijvoeglijk naamwoord naar het woord *de adaptable* als zelfstandig naamwoord. **De** *adaptable* is niet alleen een voorwerp maar een machine om een kwaliteit te produceren, een kwaliteit die wij begerenswaardig vinden. Maar in tegenstelling tot een eenvoudige machine die men aan of uit kan zetten voegt *de adaptable* er nog een dimensie aan toe. Het is complexer dan een eenvoudige, dienende machine, het bezit een karakter. Dat wil zeggen dat het een beweging uitvoert om één gebruik in te wisselen voor een ander, of de gebruiker onder verschillende

omstandigheden ten aanzien van dezelfde functie te dienen. Het past zich aan, aan ons. Maar daar blijft het niet bij. Als dingen zich aan ons aanpassen, dan blijven wij daar niet passief bij. Het levert een flinke factor complexiteit op en een conflict. En in dat conflict gebeurt iets dat op tovenarij lijkt. Wat is een persoon die tegenover u zit, anders dan een moeilijk voorspelbare machine? Dat is niet anders dan met een adaptable. Twee machines (waarvan het lichaam er één is) die zichzelf aan kunnen passen aan elkaar, tegenover elkaar, of liever gezegd als verlengstukken van elkaar.... Een adaptable is de eerste stap in de nodige *verpersoonlijking* de omgeving. Verpersoonlijking is een strategie waarmee wij als mensen omgaan met complexiteit, het vereenvoudigt het complexe zodat het hanteerbaar wordt. De complexiteit die voort komt uit die confrontatie van twee adaptables kunnen we alleen omvatten als we die complexere omgeving ook daadwerkelijk als "levend" gaan beschouwen en bejegenen.¹³ Levend betekent adaptable zijn: gedeeltelijk onvoorspelbaar en met een eigen wil maar vooral ook bruikbaar en interessant. Zodra twee zichzelf aanpassende adaptables met elkaar in onderhandeling gaan is de strategie van de mens *het andere* meteen te *subjectiveren*. Hij schenkt het *leven* om de onderhandeling te vergemakkelijken. Alleen het passieve wordt als object *gebruikt*.

Alle *adaptables* van studenten die ik heb helpen begeleiden zijn bezig de rol van de *mens-in-zijn-omgeving* op nieuw en op radicale manier te definiëren. En wel zo radicaal dat de conventionele houding ten aanzien van leven en dood, levend en niet levend ter discussie is komen te staan en niet meer zo eenduidig kan worden afgedaan.

Twee representatieve voorbeelden

Karel Kamman is bezig met het volgende uitgangspunt: De steden verdichten zich; er is dus steeds minder ruimte die we voor onszelf kunnen opeisen. Wat jammer dat veel van de ruimte in een huis gedurende de dag weinig wordt gebruikt. Zo beschreven heeft zijn project veel weg van het veel vroegere "Drive-in House project van Michael Webb van Archigram."¹⁴ Maar daarna gaat het zijn eigen weg op: als we nu eens het absolute oppervlak van een huis reduceren tot iets meer dan een comfortabele woonkamer, en als we daar nu eens wanden in zetten die kunnen

¹³ Voor definities van het leven als complexiteit zie o.a. Daniel Dennet, *Consciousness Explained*, (1994)

¹⁴ Michael Webb, Drive-in House project, 1963. Het idee was dat je je huis en auto als een geheel zou zien, waarbij de auto uitvouwbaar zou zijn tot huis die bovendien te combineren zou zijn met andere drive-in auto's zodat mensen makkelijk van plek zouden kunnen veranderen, grote of kleine huizen zouden kunnen samenstellen en de stad noch het land zouden worden belast met niet of nauwelijks gebruikte ruimte.

bewegen zodat, als we willen slapen de slaapkamer de meeste ruimte mag opeisen en als we naar de keuken gaan dat de keuken zichzelf uitvouwt en enz enz? Zo heeft hij het absolute oppervlak en het bruikbare oppervlak van een huis van elkaar weten te scheiden, het ene redelijk klein te houden en het andere met wel 40% te vergroten. Maar de oplossing die hij geeft levert weer zeer interessante problemen op: hoe gaan wij om met bewegende wanden? Hoe moet dat met troep op de vloer? Wat gebeurt er met de schilderijtjes en de posters aan de wanden? Is hij bezig een nachtmerrie te ontwerpen? En wat gebeurt er als er twee of meer mensen het huis door dwalen? De oplossing is slechts in één hoek te zoeken. Wij moeten ons hercentreren ten aanzien van het gebouw dat nu ons adaptief vermogen gaat overnemen en daarbij een extra adaptief vermogen van ons zal eisen. De vraag ten aanzien van de opgeleverde winst is dan de uitdaging dat een dergelijk project moet aangaan. Het embleem van Cedric Price's Generator dient zich aan.¹⁵ Het gebouw krijgt de mogelijkheid om subversief gedrag te tonen. Het gaat leven en zal van ons eisen dat we het ook als levend wezen gaan bejegenen. Philips doet binnen het kader van de domotica al experimenten met het huis als persoonlijkheid, met een naam.... En in dat voorbeeld kan de mens nog op gebiedende toon met de machine communiceren maar ook dat zal gaan veranderen, levende wezens, met een adaptief vermogen, zijn nu eenmaal meer dan slaven.

Alex Suma is bezig een gevel te ontwerpen dat letterlijk kan deinen als de dijen van een schaatsende atleet. Dat wil zeggen dat de gevel kan bewegen zoals de spieren en het skelet onder ons vel dat doen. Zijn product zal een paviljoen worden dat niet via sappige plaatjes en kleurrijke advertenties een beroep doet op onze hormonale reactievermogen maar door de souplesse en de elegantie van de menselijke beweging daadwerkelijk te simuleren. Daarvoor heeft hij direct onderzoek gedaan naar menselijk weefsel en op basis van een goed gegronde analogie een prachtig systeem bedacht. Het beeld van een gebouw dat wil wedijveren met een aantrekkelijke vrouw of man dient zich aan. James Bond loopt door de straat en komt een vrouw en het paviljoen tegen als twee gelijke argumenten.¹⁶ Wie zal hij zijn terugblik waardig vinden?

¹⁵ Cedric Price, *The Generator*, een project uit 1976 waarbij bewoners via een computer tijdelijke aanpassingen aan de huizen van een kleine wijk in Florida zou kunnen verwezenlijken. Echter, als de computer te lang ongebruikt zou blijven dan zou het op een geestige manier revanche nemen door zelf aanpassingen te "bedenken" en uit te voeren terwijl de bewoners afwezig waren. Hiermede deed Cedric Price een belangrijke uitspraak over het adaptieve vermogen van de mens en hoe dat het adaptieve vermogen van de architectuur zou neutraliseren.

¹⁶ Voor deze beeldspraak ben ik dank verschuldigd aan de futuristische dichter Marinetti

Het antwoord ligt niet meer voor de hand. In een schitterende roman gezet in Jamaica wordt de hoofdrol gespeeld door een "gek" Aloysius genaamd die in een even hartstochtelijke als roerende scène de liefde bedrijft met moeder aarde.¹⁷ Het staat vast. De mens heeft behoefte aan meer leven om zich heen en het onderscheid is niet meer eenduidig. Hij vecht zijn eenzaamheid op elk front. Hij scheidt. Alberti zag ornament en compositie als een vergeestelijking van de materie; ornament in zijn ordening van de materie was de eerste stap van een levenloos gebouw naar een levend gebouw.¹⁸ Nu is men zo ver om het gebouw daadwerkelijk te doen leven. Het gebruik kruipt waar het gaan kan en scheidt. Het gebruik ligt altijd aan de basis van ons handelen, niet zo zeer omdat we weten wat we willen, maar juist omdat we eigenlijk geen idee hebben waar het allemaal heen gaat en we ons als naïeve kinderen door dit afgetakelde wereldje bewegen alsof het nog elke dag verse wonderen kan verrichten. En dat is ook zo. En als de wereld steeds levendiger wordt, dan zal onze omgeving ook steeds meer vanuit menselijke kwaliteiten worden beoordeeld en dan is het genereuze in de architectuur geen metaforische waarde meer, maar dan worden manieren en gedrag op een bijna absurde manier noodzakelijk in het dialoog met onze schepsels.

¹⁷ Anthony Winkler, *The Lunatic*, 1987

¹⁸ Leon Battista Alberti, *de re aedificatoria* (1485) zie bijvoorbeeld het voorwoord, maar zij het meer impliciet ook Boek 6, hoofdstuk 2 en Boek 9 hoofdstuk 5.